

„Olyan világ jön”

A Magyarságkutató Intézetről

PUBLICISZTIKA - LXIII. évfolyam, 3. szám, 2019. január 18.

Előzmények

Csaknem öt éve, 2014. március 3-án a *Magyar Közlöny* közölt egy meglepő rendeletet, amelynek első paragrafusa így szólt: „A Kormány a magyar nyelvi örökség föltárása, a nyelv és azzal összefüggésben a kultúra mélyebb megismerése, ápolása, gondozása, fejlesztése és az (alább) meghatározott feladatok ellátására létrehozta a Magyar Nyelvstratégiai Intézetet.” Jóllehet évekre visszamenőleg akadtak nyelvészek és rokonszakmabeliek, akik felpanaszolták, hogy nincsenek elképzelések, illetve konkrét cselekvési tervek a magyar nyelvre vonatkozó „stratégiákról”, arra senki sem gondolt, hogy a kormány saját maga alá fog rendelni egy pont ezzel és csak ezzel foglalkozó intézetet, amelyet azután szépen ki is stafíroz évi 160–180 millió forinttal.

Az érintett akadémiai és egyetemi szervezetektől érkező jogos szakmai kritika felemlegette, hogy a döntést a tudomány képviselőinek mindenfajta előzetes értesítése és megkérdezése nélkül hozták meg, ami azért is keltett visszatetszést, mert a rendeletben felsorolt feladatok között sok olyan szerepelt, amely átfedésben volt a különböző tanszékeken és intézetekben folytatott tevékenységekkel. Pálincás József, az MTA akkori elnöke úgy kerülte el a konfliktust, hogy kijelentette: a kormány olyan hivatalt hoz létre, amelyet akar, ebbe az Akadémiának nincsen beleszólása.

A Manysi (ahogy saját magát rövidítette) aztán nekilendült. A nyugdíjból reaktivált igazgató, hajdani megbecsült katolikus főiskolai rektor, egyébként művelődéstörténész és nyelvész Bencze Lóránt az intézet tanácsadó testületébe felkért szakemberek segítségével az alapító rendeletben felsorolt 14 tételes feladatsorból többet figyelmen kívül hagyott, másokra jobban összpontosított, és egészében véve igyekezett a nagyobb viharokat elkerülve kormányozni a Manysi hajóját. Miután 2017 áprilisában lemondott, és másodszor is nyugdíjba vonult, utódjának egy minisztériumi hivatalnokot neveztek ki, aki a jól dotált intézet nagyrészt lecserélt szerény állományával az észrevehetetlenségi szint alá csökkentette a tevékenységüket. Az utolsó általuk kiadott kötet dátuma 2016, a *Tanulmányok* fül alatt egyetlen rövid cikk látható, és átlagban havonta egy-két eseményről számolnak be. (Lásd még írásomat az *ÉS* 2018. júl. 13-i számában is.)

Már megint alapítunk

Az újabb meglepetés tavaly novemberben csapott le. A *Magyar Közlöny*ben megjelent kormányrendelet (kr.) január 1-jével létrehozta a Magyarságkutató Intézetet. Az ott felsorolt 26 szakmai feladat közül 8 változatlan szövegezésben szerepelt a Manysiról szóló 2014-es kr.-ben, 4 további is a Manysi feladatkörébe tartozik, míg a fennmaradó 14-ből 6 többnyire a honfoglaláskori történelemmel és annak „a XXI. századi magyar önazonosságtudatban” elfoglalt helyével, egy-egy archeogenetikai, illetve néprajzi és népzenei kutatásokkal, a többi pedig kiegészítő tevékenységekkel, például folyóiratkiadás, oktatás, hagyatékgondozás, zarándokturizmus (?) foglalkozik.

Az intézményhez a kr. egy főigazgatót és három főigazgató-helyettest, valamint egy gazdasági vezetőt rendelt, s intézkedett arról is, hogy a Manysi beolvadjon az új MAKI-ba (ahogy a köznyelv elkezdte rövidíteni a nevét). Már a kr. megjelenésekor felfigyelhettünk arra, hogy a három részleg feladatai közül a

Manysitól megörökölték aránytalanul terjedelmesebbek és részletesebbek, gyakorlatilag a portfólió felét teszik ki. A szóbeszéd úgy tartja, hogy a Lezsák Sándor lakiteleki Népfőiskola Alapítványához tartozó Nemzeti Művelődési Intézet alá rendelt László Gyula Intézet is a MAKI-ba olvad be, amivel meglesz a második főigazgató reszortja, de a harmadik témakör mibenléte még rejtély.

Nagyobb baj viszont, hogy az ismét szakmai konzultációk nélkül kialakított profilban érthetetlen, tudományosan értelmezhetetlen vagy kivitelezhetetlen tételek sorakoznak. A Manysi korábbi feladatai közül meghagyták például ezt: „a magyar szórványok, magyar nyelvjárások, rétegnyelvek, határon túli nyelvváltozatok, kisebbségben élő nyelvrokon népek helyzetének vizsgálata”, amelyben az utolsó részlet a jelenlegi állomány (finnugor-uráli, de – ha úgy fordul a fentről eldobott kocka – összehasonlító török) nyelvtudási hiányosságai miatt eddig is megoldhatatlan volt. Nem beszélve a már korábban is kritizált előírásról: „a magyar nyelvi értékvesztéssel szemben irányelvek kidolgozása a Kormány számára”, ahol csupán az a gond, hogy a „nyelvi értékvesztés” fogalma nincsen sem tudományosan, sem máshogy meghatározva – és ez minden bizonnyal nem is lehetséges. Nyelvész létemre ezt a pontot sem sikerült felfognom: „a fordítás, a többnyelvűség és az ezzel összefüggő lokalizációs tevékenységgel kapcsolatos programok tanulmányozása, ösztönzése, kidolgozása”. A fordítás és többnyelvűség ösztönzése és kidolgozása? És milyen „lokalizációs tevékenység” függ össze a többnyelvűséggel (amellyel kapcsolatos programokat „tanulmányozni” kell)?

Ellentétben a nyelvstratégiai vonal kidolgozottságával, más területeknek igencsak mostoha sors jutott, például egy egész vagy inkább egy egész és egy fél diszciplínát csak így emlegetnek: „néprajzi és népzenei kutatások”, egy másikat pedig így: „vallástörténeti kutatások”. Nem beszélve az „archeogenetikai kutatások” nevű sorról, amiből persze nem arra kell következtessünk, hogy a MAKI maga fog felállítani egy méregdrága labort, hanem inkább ilyen tárgyú megbízásokat ad más kutatóhelyeknek. Az alapító EMMI-miniszter szerint „ezek a tudományágak eddig mindig elbeszéltek egymás mellett. Mindegyik képviselői mondták a magukét, és nem vettek tudomást a többiekéről.”

Itt jutok el ahhoz a kérdéshez, hogy de miért is. Miért kell a már meglévő kutatóhelyek mellé egy újabb? Amikor már létezik a Szakály Sándor vezette és szintén kormányzati alapítású Veritas Történetkutató Intézet is, kb. 40 fővel és 740 Mft költségvetéssel – igaz, csak három időszakkal foglalkozik, és mindhárom a kiegyezés utánra esik. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának (BTK) Történettudományi Intézete nyilván nem találtatott eléggé „NER-vonalasnak”, ráadásul a BTK-ban van egy jó öt éve működő Őstörténeti Témacsoport is számos belső meg külső munkatárssal, sűrű programmal, valamint jelentős publikációs teljesítménnyel és egy kiváló akadémikus vezetővel. A BTK-hoz tartozik továbbá egy Néprajzi és egy Zenetudományi Intézet is, vagyis mind a néprajzi, mind a népzenei kutatások jó kezekben lennének, és a szükséges együttműködések is könnyen létrejöhetnek. Nemkülönben a BTK Régészeti Intézetében működő új archeogenetikai laboratóriummal is, bár azt nem látom tisztán, hogy a népzene és az archeogenetika közötti összefüggéseket hogyan fogják kimutatni csupán annak köszönhetően, hogy egy másik közös fedél alatt is megtalálhatók lesznek.

Kikkel alapítsunk?

Sokakban felmerült a kérdés, hogy miért pont 101 fős állománnyal alapították az intézetet, amire viszont legalább egyszerű a válasz: mert ez a minimális létszám, amellyel egy költségvetési finanszírozású szervezetnek rendelkeznie kell, hogy önálló lehessen. De hogy az alapító főigazgatót honnan vették, azt már csak találgatni lehet. Egyrészt annyit lehet tudni, hogy Horváth-Lugossy Gábornak tudományos előélete nincsen, viszont van jogi végzettsége, és eddig a Statisztikai Hivatal műszaki és üzemeltetési osztályát vezette, illetve egy társasházkezelő cég tulajdonosa, amelyben a *Magyar Idők* kultúrpolitikai ostroma, Szakács Árpád dolgozott, amint azt a 24.hu és a valaszonline.hu kiderítette.

A MAKI alapító főigazgatója amatőr történész is, tehát nem valószínű, hogy a szakembereket magukra

hagyja, sőt nyilván neki lesz a legnagyobb szava abban, kiket alkalmaznak majd, bár a *HVG* múlt heti cikke meglepetti azt az eshetőséget is, hogy a MAKI valójában Kásler miniszternek a visszavonulási menedéke lehet, vagyis a most kinevezett vezetője addig csak helytartóként regnál.

A főigazgatói pályázat egyébként igen tanulságos. Az elvárható általános irányítási feladatokon kívül mindössze ennyi szól a speciális szakmai körülményekről: „A magyarságkutatással kapcsolatos tudományterületek kohéziójának megszervezése, a tudományos tevékenységek koordinálása, szervezése, felügyelete és ellenőrzése. Az intézet tudományos eredményeinek hasznosítása és bemutatása.”

Összehasonlításképpen íme egy akadémiai kutatóintézet vezetői pályázatának megfelelő része: „A tudományos kutatói feladatokhoz kapcsolódó tevékenységek ellátása, az intézet tudományos tevékenységének irányítása, koordinálása, az intézmény teljes, általános képviselője, az intézet tudományos koncepciójának megvalósítása, alapfeladatainak teljesítése, az intézet munkájának összehangolása, ... az intézet hazai és nemzetközi tudományos szerepének erősítése. Az intézettel kapcsolatos tudományos teljesítmény- és gazdálkodási követelmények: az intézet tudományos tevékenységének koordinálása és tudományos teljesítményének növelése, a hazai és nemzetközi pályázati eredményesség biztosítása, növelése, az intézet tudományos eredményei hasznosítása és az eredmények társadalmi hasznosságának közéleti kommunikációja.”

De az alkalmazási feltételek is különböznek. A MAKI-ban ennyit várnak el a főigazgatótól: „szakirányú felsőfokú iskolai végzettség (jogász, vagy közgazdász, vagy történész, vagy nyelvész szak)” – vagyis még csak nem is mesterfokú, azaz a régi egyetemi, hanem főiskolai szint is lehet, minden tudományos követelmény nélkül, ami az MTA-n belül persze elképzelhetetlen: „legalább a tudomány kandidátusa vagy PhD tudományos fokozat, kimagasló, nemzetközileg is elismert eredmények az intézet profiljának megfelelő kutatások valamely területén.” De miért is lepődnénk meg, amikor a négy tagmúzeumot is magában foglaló több mint 170 fős állományú Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) főigazgatójától sem követelik meg a szakmai jártasságot a pályázatban, csupán ezt: „mesterfokozatú végzettség és szakirányú szakképzettség vagy jogász vagy közgazdász szakképzettség; végzettségének és szakképzettségének vagy (!) az Intézmény alaptevékenységének megfelelő jogviszonyban szerzett legalább 5 éves szakmai gyakorlat”.

Mind a MAKI, mind a PIM tudományos intézmény, mindkettőben tudományos minősítésekkel bíró munkatársakkal, a PIM-ben muzeológusokkal, múzeumpedagógusokkal, irodalomtörténészekkel, restaurátorokkal, kiállítás- és rendezvényszervezőkkel stb. Vajon hogyan lesz képes egy az érintett szakmákon kívülről odahelyezett „ejtőernyős” arcvesztés nélkül tárgyalni a (valódi) tudósokkal, szakemberekkel? Felismeri-e egy javasolt kutatás újdonságát, ellenőrizni tudja-e a vizsgálati módszerek helyességét? Nem fogja-e úgy érezni, hogy a munkatársak megvezették? Nem súgnak-e össze, és nem nevetik-e ki majd a háta mögött?

„És leöntik vitriollal...”

De vissza a MAKI feladatköréhez! Előrebocsátom: a magyarságkutatással semmi gond nincsen. A magyarságtudomány vagy hungarológia néven is ismert területet egyrészt már a Juhász Gyula történész vezetésével 1985-ben megalakult Magyarságkutató Intézet is gondozta, másrészt pedig a külföldi egyetemeken a magyar nyelvet, irodalmat, kultúrát, történelmet stb. oktató intézmények profilját szokták így nevezni, és nemzetközi társaságuk rendszeresen nagy kongresszusokat szervez az alája tartozó szerteágazó témakörökről.

De a MAKI esetében másról van szó. Mint az alapító miniszter a *Demokrata* című lapnak nyilatkozta: „Rendkívül nagy társadalmi érdeklődés mutatkozik a magyarság eredete, nyelve, kultúrája, történelme iránt. Ennek az az oka, hogy évtizedekig pontatlan információk jutottak el az emberekhez. Ezt mindenki érzékeli. Százötven éve áldatlan vita alakult ki a magyar nyelv eredetének kérdéséről, ez volt a híres-

hírhedt türk-finnugor vita. És egyéb lehetőségek még csak föl sem merültek... Ugyanakkor vannak olyan tudományos eredmények, amelyek mindegyik hipotézist erősítik vagy éppen gyengítik valamilyen formában. Több mint száz évig arról beszéltek, hogy mivel finnugor a nyelvünk, az eredetünk is finnugor. Idővel azonban ez megváltozott, az 1980-as évek eleje óta már nem ragaszkodnak a finnugor eredethez. Megjegyzem, a nyelvelmélet is csak hipotézis.”

A hitelesebb nevén „ugor-török háború” valóban heves volt, de az 1880-as évek végén lezárult, mégpedig úgy, hogy a tudomány berkein belül azóta senki nem kételkedik a magyar nyelv finnugor, tágabban uráli rokonságában. Hangsúlyozom, hogy nyelvrokonságról és nem etnikai, genetikai stb. egybetartozásról van szó, jóllehet el kell ismerni, hogy mindaddig, amíg csak a nyelveket tudtuk egymással összehasonlítani, és különösen amíg a régészet és a genetika nem talált egymásra, addig gyakorlatilag a nyelv volt az egyetlen forrás, amely bizonyító erejű adatokat kínálhatott például azzal, hogy a szókincs közös eredetű részéből lehetett visszakövetkeztetni arra a földrajzi körzetre, ahol 5000-6000 évvel ezelőtt a közös ősnyelv beszélői élhettek.

Válasszuk tehát el a magyar nyelv kétségtelen finnugor-uráli eredetét a magyarul beszélő népesség történeti leszármazásától, már csak azért is, mert sok olyan példát ismerünk, amikor valamely nép feladja ősi nyelvét, és a hódítók vagy éppen a leigázottak nyelvét veszi át, mint a gallok a latint vagy a vikingek a szlávot. Számos nyelv van a világon, amelynek az eredetét nem látjuk világosan, de szemben Kásler miniszter úr állításával, a magyar rokonítása csak annyira bizonytalan „hipotézis”, amennyire a Nap körül keringő Föld „elmélete” is az. (Pedig mennyire más a látszat!)

Ami pedig az archeogenetikától várt cáfolatokat illeti, ki kell ábrándítanom a minisztert, aki szerint „az archeogenetika (...) rendkívül korszerű és nagyon pontos tudomány” – ami csak akkor lehet igaz, ha a vizsgált genetikai adatállományt a régészeknek sikerült egyértelműen azonosítaniuk a temetők feltárásakor. Különben oda jutnak, ahova az egyes körökben nagy hírnévre szert tett szegedi biológusok, akiknek a genetikai elemzései pontosak lehetnek, de a vizsgált leletek azonosításával és konklúzióikkal már komoly gondok vannak. Ezt tanúsítja például annak a szegedi doktori disszertációnak a nyilvánosan hozzáférhető összefoglaló értékelése (www.bdi.u-szeged.hu), amelyben a bizottság egyebek mellett megállapítja: az értekezés „olyan következtetéseket von le, amelyek a genetikai vizsgálatok adataira közvetlenül nem támaszkodnak. Ilyenek a magyarság őstörténetére vagy a finnugor nyelvelméletre vonatkozó (...) következtetések.”

„A tehetség provokáció”

A populizmus fő sodrát alkotó elitellenesség és annak a nemzetközileg elismert, mértékadó akadémiai tudományosság ellen irányuló vonulata tehát kormánypolitikává vált. Az biztos, hogy a MAKI létrejötté a célközönség számára máris sikeresnek bizonyult, amiről a támogató kommentek is tanúskodnak, például ez: „Több ezer éve hamisítják, lopják a történelmünket a hazánkban ideiglenes élősködők! Éppen itt az ideje magyar kézbe venni a sorsunkat!”

Miközben 880 milliós éves támogatással megalapították a MAKI-t, az MTA kutatóintézeteinek az ITM törvénysértő módon csak a bértömegét és azt is csak havonta utalja. Rövid határidővel elindult az eredményeik újabb felmérése, melynek során többoldalas részletes kérdőíveken kell válaszolniuk a kutatócsoportoknak, amelyek óriási többsége igazoltan magas színvonalú munkát végez. Ám arra tovább kell várnunk, hogy Palkovics László hasonló részletes felmérések révén teljesítse a tavaly októberi kr.-ben december 1-i határidővel előírt feladatát, hogy „vizsgálja meg a Kormány irányítása alá tartozó kutatóintézetek működését”.

És úgy hírlik, hogy bár a felmérés alig kezdődött el, a felkért bíráló testületek még fel se álltak, továbbá az ITM-MTA közös bizottságnak messze nem volt alkalmatlan az eredményeket, az ítélet már készen áll az ITM-ben: az intézeteknek, központoknak kutatócsoporti szinten kell majd megpályázniuk a következő

időszakra a költségvetési támogatásukat, a bér- és dologi kiadások arányát később meghatározva. Mondanunk sem kell, hogy mindez a jelenleg érvényes törvényi szabályozást egészében semmibe veszi, de meddig is tart egy egyéni képviselői indítvánnyal megváltoztatni például az MTA-törvényt?

*

Az 1980-as években egy brit nagykövettől hallottam először (és önironikusan) a Peter-elvről: „Everybody rises to his level of incompetence”, amit magyarul nagyjából így lehet kifejezni: korábbi sikerei elismeréseként mindenki addig emelkedik a hierarchiában, amíg eléri azt a szintet, ahol már alkalmatlanná válik a feladatra. Kásler Miklósnak nagyon jó híre volt az Országos Onkológiai Intézet vezetőjeként. Az ő esete sajnálatos módon idézi fel a Peter-elvet. De a leépített Fidesz-barát szakértő vezetők hosszú sorát felváltó, szakmai múlt nélküli kinevezettek inkább az 1950-es évek munkásigazgatóira hasonlítanak: csak a megbízhatóság számít.

Márai Sándornak ismét igaza volt: „Mert most ők jönnek...”

(Az idézetek forrása Márai Sándor „Olyan világ jön” c. verse)